

SISÄLLYS

1 Johdanto	7
------------------	---

Eila Lindfors, Emilia Luukka, Julia Kokki, Tuija Saarivirta ja Tuomo Myllö

2 Turvallisuus käsitteenä ja koulun työtä ohjaavana arvona.....	11
---	----

Eila Lindfors ja Emilia Luukka

3 Tavoitteena toimiva turvallisuuskulttuuri.....	21
--	----

Eila Lindfors, Tuomo Myllö ja Tuija Saarivirta

4 Kohti systemaattista ja suunnitelmallista turvallisuustyötä.....	61
--	----

Tuomo Myllö, Tuija Saarivirta ja Eila Lindfors

5 Yhteisöllisyys ja vastuullisuus hyvän turvallisuusjohtamisen perustana.....	81
---	----

Tuomo Myllö, Tuija Saarivirta ja Eila Lindfors

6 Ennakointi ja varautuminen.....	117
-----------------------------------	-----

Tuomo Myllö ja Eila Lindfors

7 Turvallisuushavainnot ja -poikkeamat.....	137
---	-----

Miika Leino, Eila Lindfors, Tuija Saarivirta ja Tuomo Myllö

8 Kriisien kohtaaminen koulussa.....	155
--------------------------------------	-----

Eila Lindfors, Tuija Saarivirta, Tuomo Myllö ja Emilia Luukka

9 Verkostoituminen asiantuntijoiden kanssa – osaamista, tukea ja materiaaleja turvallisuuteen.....	181
---	-----

Julia Kokki, Mikko Puolitaival ja Tuomo Myllö

Lähteet.....	203
--------------	-----

Liitteet.....	215
---------------	-----

Kirjoittajat.....	223
-------------------	-----

1 JOHDANTO

Eila Lindfors, Emilia Luukka, Julia Kokki, Tuija Saarivirta ja Tuomo Myllö

Suomessa lapsi tai nuori voi lähtökohtaisesti mennä kouluun turvallisin mielin, ja vanhemmat voivat odottaa koulupäivän sujuvan opettajien ja muiden ammattilaisten ohjauksessa hyvin. Vaikka arki onkin useimmiten sujuvaa, lapset ja nuoret saattavat toimia tavoilla, joita koulun aikuiset eivät odota, ja koulun aikuisillekin voi satua kaikenlaista. Turvallisuuspoikkeamat voivat olla ennakoimattomia, tahattomia tai tahallisia sekä luonteeltaan ja vakavuusasteeltaan erilaisia. Kohdattuihin poikkeamiin tulee puuttua ja kehittää sopivat ratkaisut, mutta lisäksi on tärkeää aktivoida yhteisö ennalta ehkäiseviin toimiin vaarojen tunnistamiseksi. Ennakoinnilla kehitetään ohjeistuksia ja toimintatapoja, jotka juurrutetaan kouluun. Systemaattinen kehittäminen, varautuminen ja harjoitteleminen on tie kestävään turvallisuuskulttuuriin.

Viime aikoina laajaan keskusteluun sekä viranomaisen ja tutkijoiden keskuudessa että mediassa ovat nousseet kouluissa tapahtuva väkivalta, epäasiallinen käyttäytyminen ja kiusaaminen. Väkivalta on otettu käsitteenä käyttöön sen sijaan, että puhuttaisiin vain oppilaiden välisestä kiusaamisesta. Osa oppilaiden tahallisista teoista voi täyttää vakavuudeltaan myös rikoksen tunnusmerkistön. Näihin tilanteisiin ja ilmiöihin on koulujen reagoitava, ja ennen kaikkea tilanteita on osattava myös ennakoida. Lainsäädännön toteuttamiseksi kouluissa on laadittava yhdessä henkilökunnan ja oppilaiden kanssa selkeät järjestysäännöt ohjaamaan kaikkea koulun opetusta ja toimintaa. Kouluissa tiedetään, että järjestysäännöissä on tarpeen ohjeistaa myös asiallisesta käyttäytymisestä, turvallisuuden ylläpitämisestä sekä viihtyvyyteen vaikuttavista asioista.

Vakavuusasteeltaan lievien turvallisuuspoikkeamien lisäksi koulut kohtaavat myös entistä enemmän yllättäviä kriisitilanteita, jot-

ka vaihtelevat laajuudeltaan yksilöä koskevista koko maan koulujen toimintaan vaikuttaviin tapahtumiin. Myös kriisitilanteiden menestyksellinen hallinta perustuu ennen kaikkea ennakointiin ja varautumiseen sekä tarvittaessa yhteistyöhön viranomaisten ja muiden auttavien tahojen kanssa.

Koulujen opetus ja muu toiminta tapahtuvat monien haasteiden keskellä. Opettamista ja oppimismahdollisuuksien luomista pidetään koulun arjen perustyönä. Samalla kouluja kuormittavat monilta eri tahoilta tulevat vaatimukset yhteisöllisyyden kehittämisestä, yksilöllisyyden ymmärtämisestä, moninaisuuden hyväksymisestä sekä erilaisuudesta ammentamisesta. Turvallisuuteen liittyvä kehittämistyö saattaa helposti jäädä katveeseen. Koulujen turvallisuus on myös huomattavan laaja kokonaisuus, mikä osaltaan tekee siihen tarttumisesta haastavaa. Tästä syystä koulun turvallisuuskulttuurin kehittämiseen tulisi sitoutua pitkäjänteisesti osana arkityötä.

Käsillä oleva teos tarjoaa tutkimusperustaisia ratkaisuja kouluille helposti lähestyttävässä ja sovellettavassa muodossa sekä esittelee uusia tutkimustuloksia, työkaluja ja toimintamalleja koulujen arkeen sisällytettäviksi. Teos on suunnattu ensisijaisesti rehtoreille ja opetushenkilöstölle, mutta samalla se avaa turvallisuuskulttuurin käsitettä ja koulujen turvallisuuden kehittämisessä huomioitavia tekijöitä sivistys- ja opetustoimen edustajille sekä muille koulujen yhteistyökumppaneille, opettajaopiskelijoille, opettajankouluttajille ja tutkijoille.

Kirjan luvuissa asiantuntijat käsittelevät turvallisuusteemoja monipuolisesti. Kirjan toisessa luvussa pureudutaan turvallisuuden käsitteeseen koulujen näkökulmasta. Luvussa kolme keskitytään turvallisuuskulttuuriin, sen arviointiin ja turvallisuutta ohjaaviin normeihin. Luku neljä johdattaa lukijaa kohti systemaattista ja suunnitelmallista turvallisuustyötä.

Luvussa viisi perehdytään turvallisuusjohtamiseen yhteisöllisyyden ja vastuullisuuden näkökulmasta. Kuudennen luvun aiheena on varautuminen ja ennakointi. Luvussa perehdytään erityisesti koulukoh-

taiseen riskien arviointiin ja turvallisuustaitojen harjoitteluun. Seitsemäs luku käsittelee kouluissa esiintyviä turvallisuuspoikkeamia: niiden tunnistamista, käsittelyä ja raportointia.

Luku kahdeksan keskittyy koulua kohtaaviin vakaviin kriiseihin, resilienssiin ja arkeen paluuseen. Teoksen yhdeksännessä ja viimeisessä luvussa esitellään erilaisia kansallisia turvallisuustoimijoita, -tapahtumia ja -kampanjoita, jotka nivoutuvat hyvin koulujen turvallisuuskasvatustyöhön.

Kunkin luvun alussa esitetään olennaisia luvun sisältöön orientoivia kysymyksiä tai ajatuksia. Lukujen lopussa on käytännönläheisiä tehtäviä sovellettavaksi ja kysymyksiä pohdittavaksi. Kirjan lopussa on liitteenä toimintaohjekortit suuren akuutin kriisitilanteen johtamiseen ja lähdeluettelo.

Me tekijät toivomme, että kirjan tutkimuspohjaisuus yhdessä sitä havainnollistavien käytännön esimerkkien kanssa antaisi rehtoreille, nykyisille ja tuleville opettajille sekä muulle henkilöstölle näkemystä siitä, kuinka luoda vahva pohja koulun turvallisuustyölle. Toivottavasti tarjoamaamme tietoa hyödyntävät myös kouluttajat sekä kaikki toimijat, jotka voivat vaikuttaa osaltaan koulujen turvallisuuteen ja tukea kouluja turvallisuuskulttuurin kehittämisessä. Kestävä turvallisuuskulttuuri rakennetaan yhteistyöllä.

Turvallista ja oivaltavaa lukuelämystä!

Kirjoittajat

2 TURVALLISUUS KÄSITTEENÄ JA KOULUN TYÖTÄ OHJAAVANA ARVONA

Eila Lindfors ja Emilia Luukka

- 🔗 Mitä turvallisuus on?
- 🔗 Milloin koulu on turvallinen?
- 🔗 Pidetäänkö kouluanne turvallisenä paikkana?

Turvallisuudesta kysyttäessä tuskin kukaan vähättelee sen merkitystä. Ensimmäiseksi saattaa herätä ajatus oman koskemattomuuden loukkaamisesta syntyneistä tunnekokemuksista tai eteen piirtyvät maailmanlaajuiset katastrofit. Kumpakaan lähestymistapaa ei pidä väheksyä, sillä molempiin kytkeytyy uhan tai vaaran mahdollisuus ja tarve saada suojaa. Turvallisuuden vastakohta-ajattelu antaa hyvän lähtökohdan ymmärtää käsitteen laajuus. Pelättäänkö henkilökohtaisen väkivallan, häirinnän tai syrjinnän uhkaa? Nouseeko turvattomuuden tunteita uusissa tilanteissa, joissa toimimisesta ei ole kokemusta tai joissa ei tiedä, uskaltaako rikkinäiseltä vaikuttavaa laitetta käyttää? Ahdistaako laajojen onnettomuuksien ajattelemisen? Turvallisuuteen liittyvät väistämättä arviointi, ennakointi ja valintojen tekeminen, ja juuri siksi turvallisuuden käsitteen ja laajuuden ymmärtäminen on merkityksellistä niin yksilönä kuin yhteisönä.

Turvallisuuteen liittyviä käsitteitä

Turvallisuus on sekä ilmiönä että käsitteellisesti hyvin laaja ja moniulotteinen kokonaisuus. Tulokulmia turvallisuuden määrittelyyn on useita. Eräs käyttökelpoinen lähestymistapa turvallisuuden käsitteelliseen jäsentämiseen on ymmärtää se arvona. Psykologi ja filosofi Lauri Rauhala (2005) mukaan arvot voidaan määritellä ideaaliseksi kulttuuriobjektiksi. Kulttuuriobjektina turvallisuudessa on aina mukana inhimillinen tekijä (Rauhala, 2005; Teperi, 2023). Tämä tarkoittaa ensinnäkin, että turvallisuudesta voidaan keskustella ja sitä voidaan tutkia ja analysoida. Toiseksi ideaalisena kulttuuriobjektina turvallisuus on asia, jonka yksittäiset ihmiset ymmärtävät ja kokevat. Turvallisuuteen liittyvää ymmärrystä ja turvallisuuden tai turvattomuuden kokemuksia voidaan myös jakaa toisten kanssa. Kolmas piirre taas on turvallisuuden yhteisöllinen luonne, joka tarkoittaa, että turvallisuudelle annettu kulttuuriarvo muodostuu yksilöiden ja yhteisöjen vuorovaikutuksessa ja yhteisöjen sisäisissä säätelyjärjestelmissä. (Rauhala, 2005.)

Ideaalisena kulttuuriobjektina turvallisuuteen liittyvät läheisesti tavat ja toimintamallit, joilla turvallisuutta tarkoituksellisesti tai tahattomasti ilmennetään ja joilla sitä luodaan tai arvioidaan. Rauhala (2005) katsoo, että tavat voivat erota toisistaan siinä, kuinka herkästi ne vaihtelevat ja kuinka laajalle ne levittäytyvät. Koulujen turvallisuudessa voidaankin tunnistaa eroja siinä, millaisia tapoja ja käytänteitä pidetään suomalaisille, pohjoismaisille tai vaikkapa pohjoisamerikkalaisille kouluille tyypillisinä. Turvallisuuteen liittyvät tavat, toimintamallit ja normit ilmentävät siihen kytkeytyviä asenteita ja arvoja, jotka puolestaan vaikuttavat koulun turvallisuuskulttuuriin ja turvallisuusilmapiiriin (Rauhala, 2005; Lindfors & Somerkoski, 2018; Tear &

Reader, 2023). Tämän vuoksi koulujen välillä voidaankin tunnistaa eroja turvallisuuskulttuurissa ja turvallisuusilmapiirin laadussa (Rauhala, 2005).

Turvallisuusilmapiiri sisältää yhteisön turvallisuuteen liittyviä käsitteitä, asenteita ja uskomuksia, joita ilmentävät normit ja arvot puolestaan vaikuttavat yhteisön jäsenten käyttäytymiseen ja päätöksentekoon (Guldenmund, 2000; Tear & Reader, 2023). Turvallisuusilmapiirillä on siten ratkaiseva vaikutus turvallisuuteen liittyvän käyttäytymisen muotoutumiseen, onnettomuuksien vähentämiseen sekä turvallisen ja terveellisen oppimis- ja työympäristön edistämiseen koulussa (Luo, 2020; McIntosh ym., 2014; Payne ym., 2010). Heikon turvallisuusilmapiirin yhteisöissä ei sitouduta yhteisiin toimintamalleihin eikä välietä, jos joku rikkoo niitä (Bradshaw ym., 2021; Gaffney ym., 2021).

Turvallisuusilmapiiri on yleensä melko pysyvä, ja sen muutos vaatii aikaa. Toisaalta turvallisuusilmapiiri voi muuttua äkillisestikin, jos koulussa tapahtuu vakava turvallisuuspoikkeama, esimerkiksi vakava väkivallanteko. Filosofi Kari Turunen luonnehtii turvallisuutta arvona mutkikkaaksi. Turvallisuus luetaankin usein yhdeksi perusarvoksi (Turunen, 1997). Tällöin turvallisuus ymmärretään turvallisuuspoikkeamien, vaaran ja uhan poissaolona ja siten olotilana, jossa ollaan turvassa vaaralta tai vahingolta (Hollnagel, 2014; Leino & Lindfors, 2024; Mubita, 2021; Niemelä, 2000; Turunen, 1997). Turvallisuutta voidaan kuitenkin tarkastella myös puutearvoille vastakkaisesta näkökulmasta, jolloin huomio kiinnittyy turvallisuutta luoviin seikkoihin (Suojanen, 2022).

Kun ihmisiltä kysytään, mikä heille on tärkeää elämässä, moni kertoo turvallisuuden olevan yksi heille tärkeimmistä asioista. Arvojen tärkeysjärjestystä Suomessa ja yleismaailmallisesti selvittäneessä tutkimuksessa (Helkama, 2015) havaittiin, että 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä suomalaiset vaikuttivat selvästi turvallisuushaluisemmilta ja enemmän yhdenmukaisuutta korostavilta kuin 1990-luvulla maailmassa keskimäärin. Turvallisuus sijoittui tukevasti tärkeysjärjes-

tyksessä toiseksi heti hyväntahtoisuuden jälkeen. (Helkama, 2015.) Paitsi että turvallisuutta voidaan pitää yksilöille merkittävänä arjen laatuun vaikuttavana seikkana, se voidaan ymmärtää myös laajemmin yhteiskunnallisena ihanteena (Turunen, 1997). Turvallisuuden katsotaankin ilmentyvän eri tavoin sen mukaan, onko kyse yksilön, ryhmien tai kansakunnan turvallisuudesta (Niemelä, 2000). Turvallisuutta voidaan tarkastella sekä objektiivisesti (esim. turvallisuuskulttuurin arviointi luku 3; koulussa ilmoitetut turvallisuushavainnot luku 7) että subjektiivisesti yksittäisen kouluyhteisön jäsenen kokemuksena tai koko kouluyhteisön kokemana turvallisuusilmapiirinä.

Turvallisuus voidaan ymmärtää myös tarpeena ja ihmisoikeutena (Niemelä, 2000). Lasten ja nuorten elämässä turvalliset aikuiset edistävät luottamusta siihen, että kaikki sujuu hyvin. Lapsi tai nuori oteetaan huostaan, jos koti on turvaton. Maslow'n (1943) tarvehierarkiassa turvallisuuden tarve on toisena heti fyysisten tarpeiden, kuten ruuan ja lämmön, jälkeen. Kouluissa turvallisuuden ymmärtäminen tarpeena ja ihmisoikeutena ilmentyy arjen toimintaa säätelevien ja velvoittavien asiakirjojen muodossa aina kansainvälisistä sopimuksista ja sitoumuksista kotimaassa säädettyihin lakeihin ja säädöksiin.

Turvallisuuden arvostaminen ei kuitenkaan aina johda toimiin, jotka edistäisivät turvallisuutta (Helkama, 2015). On tärkeää ymmärtää, että arvojen mukaista toimintaa ohjaa useiden eri arvojen joukko, ja toimintaa ohjaavat siten myös muut arvot. ”Lisäksi suuri osa ihmisen toiminnasta on satunnaista, automaattista normien noudattamista – ilmeisesti sitä enemmän, mitä tärkeämpi arvo yhdenmukaisuus yksilölle ja yhteisölle on” (Helkama, 2015, 103). Tästä kuitenkin on johdettavissa, että koulujen turvallisuustyötä ohjaavan normiohjeistuksen merkitys on sitäkin tärkeämpää niin kansallisesti kuin yksittäisissä kouluissakin. Tätä käsittelemme tarkemmin luvussa 3. Turvallisuutta edistäviä ja horjuttavia tekijöitä liittyy toimintakulttuuriin, ulkopuolisiin tekijöihin sekä koulussa toimivien yksilöiden persoonallisuuteen, kulttuuritaustaan ja osaamiseen (Lindfors & Somerkoski, 2018).